

Het voorkomen van de Otter (*Lutra lutra* L.) in Groningen en Drenthe

Bart Nolet

Inleiding

Om tot een actieve bescherming van de Otter (*Lutra lutra* L.) in de noordelijke provincies te kunnen komen, moesten de huidige verspreiding en de oorzaken van de reeds vaststaande achteruitgang nader bepaald worden. De afdeling Noord-Nederland van de Vereniging Das & Boom zette hiertoe een inventarisatie op, die zich beperkte tot de provincies Groningen en Drenthe, daar in Friesland en in de Kop van Overijssel reeds door anderen inventarisatiewerk werd verricht. In dit verslag worden de resultaten tot oktober 1982 weergegeven.

Werkwijze

Belangrijk werk naar de verspreiding van de Otter in Nederland werd gedaan door Brouwer (1940) en Van Wijngaarden & Van de Peppel (1963, 1970). De door hen genoemde wateren werden één of meer keren bezocht en op het huidige voorkomen van Otters geïnventariseerd. Daarnaast werden met behulp van een topografische kaart (schaal 1 : 50.000) gebieden uitgezocht, die in aanmerking kwamen als otterbiotoop; ook deze werden bezocht.

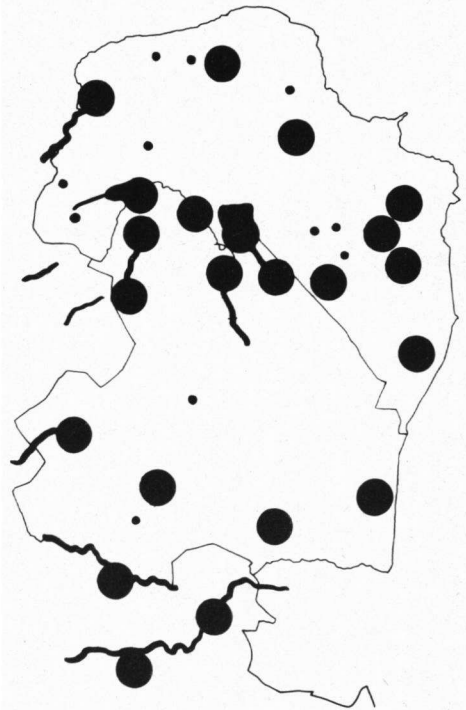
Veel informatie omtrent het voorkomen is afkomstig van derden, namelijk boeren, vissers, jagers, rattenvangers en anderen, die al meerdere jaren in het zelfde gebied kwamen. De zichtwaarnemingen werden zo veel mogelijk geverifieerd wegens mogelijke verwarring met Muskusrat of Amerikaanse Nerts.

Alleen die waarnemingen, waarvan redelijkerwijs kon worden aangenomen, dat het om een Otter ging, werden opgenomen.

Het eigenlijke veldwerk bestond uit het zoeken naar sporen, veelal te voet; in sommige gevallen echter kon ook gebruik gemaakt worden van een roeiboot. De sporen omvatten: uitwerpselen en sekretieproducten, prenten, vraat- (voornamelijk vis-)resten, stempelen visplaatsen, wissels en legers.

De eerste drie spoorvormen geven aan, dat een gebied dit najaar door een Otter is bezocht; de overige kunnen tot meer dan een jaar oud zijn.

Zowel de door ons als door derden gedane waarnemingen werden op speciale formulieren genoteerd. Hierop kon een uitvoerige beschrijving van de waarneming en van het biotoop worden gegeven.

Verspreiding van de Otter, 1900-1940 (naar Brouwer en Van Wijngaarden & Van de Peppel).

Verspreiding van 1900 tot 1945

Volgens Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970, grotendeels naar Brouwer, 1940) omvatte de verspreiding voor de Tweede Wereldoorlog nog de gehele provincie Groningen en kwamen in alle wateren van Drenthe Otters voor. De belangrijkste populatie bevond zich rond de Gronings-Drentse meren, namelijk

het Zuidlaarder-, Paterswoldse- en Leekstermeer. Verder kwamen in Groningen bescheiden populaties voor langs de Aa's in Westervolde, in de wijken in de Veenkoloniën en rond het Schildmeer. Elders op het Hogeland werden ook Otters gevangen, hetgeen misschien zijn oorzaak vindt in de nabije ligging van de Waddenzee, die als winterrefugium werd gebruikt. Langs het Reitdiep en het Boterdiep bestonden mogelijk vaste populaties.

Het Westerkwartier en het Noorderveld waren vooral van belang vanwege de aanwezigheid van rivieren, die een verbinding tussen de Friese en Gronings-Drentse otterpopulaties mogelijk maakten. Met name de Lauwers, het Dwarsdiep—Oude Diep (met als schakel het wijkcomplex rond Veenhuizen) en het Peizerdiep worden genoemd.

Het voorkomen in Noord-Drenthe langs de Drentse Aa en de Hunze zal in verband staan hebben met dat rond het Paterswoldse respectievelijk Zuidlaardermeer.

De Zuyddrentse beken en, in mindere mate, kanalen waren vooral van belang als verbinding tussen de Friese populatie enerzijds en die van Nedersachsen (West-Duitsland) anderzijds. Hierbij werd het Drents Plateau overgestoken. Deze verbinding zal ook via de Overijsselse Vecht, Regge en Reest gelopen

foto boven:

Om tot een actieve bescherming van de Otter in de noordelijke provincies te komen moest de huidige verspreiding en de oorzaken van achteruitgang onderzocht worden.

Foto rechtsonder:

Otters zijn bijzonder goed aangepast aan het leven in en nabij het water.

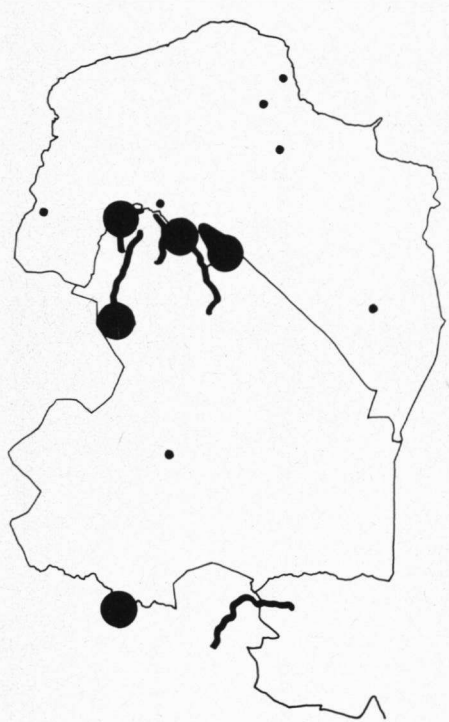
(Naar dia's van WWF/IUCN).

hebben; deze drie wateren golden echter ook als permanent bewoonde gebieden.

In dit verband is het nodig, nadruk te leggen op de wijze, waarop de Otter zijn habitat gebruikt. Het voorkomen van de Otter in Noordoost-Nederland suggereert een zelfde patroon als Jenkins (1980) aantrof in de binnenlanden van Schotland. Vermoedelijk is bedoeld patroon representatief voor West-Europa. Jenkins (1980a) onderscheidt drie gebieden, namelijk a) een plek, vooral vrij van overstromingsgevaar, waar de jongen worden geworpen; b) een visrijke plaats om de jongen te laten opgroeien (de eerste 2-3 maanden) en c) de wateren waarlangs de Otters overigens (gedeeltelijk zwervend) verblijven.

Voor Groningen en Drenthe zijn dit respectievelijk:

- a) petgaten, bosjes langs beken, wijken;
- b) meren en eventueel rivieren of kanalen, afhankelijk van de visstand; en
- c) rivieren, beken en kanalen.

Verspreiding van de Otter, 1945-1965 (naar Van Wijngaarden & Van de Peppel).

In 1942 werd de jacht stopgezet, maar een algeheel herstel bleef uit, vermoedelijk door de toenemende ontginningen, waterregulatie en watervervuiling (zie ook: Reuther 1980), die

de achteruitgang in Nedersachsen beschrijft aan de hand van statistisch aanwijsbare synchrone ontwikkelingen op het gebied van de waterregulatie, -vervuiling, en -recreatie).

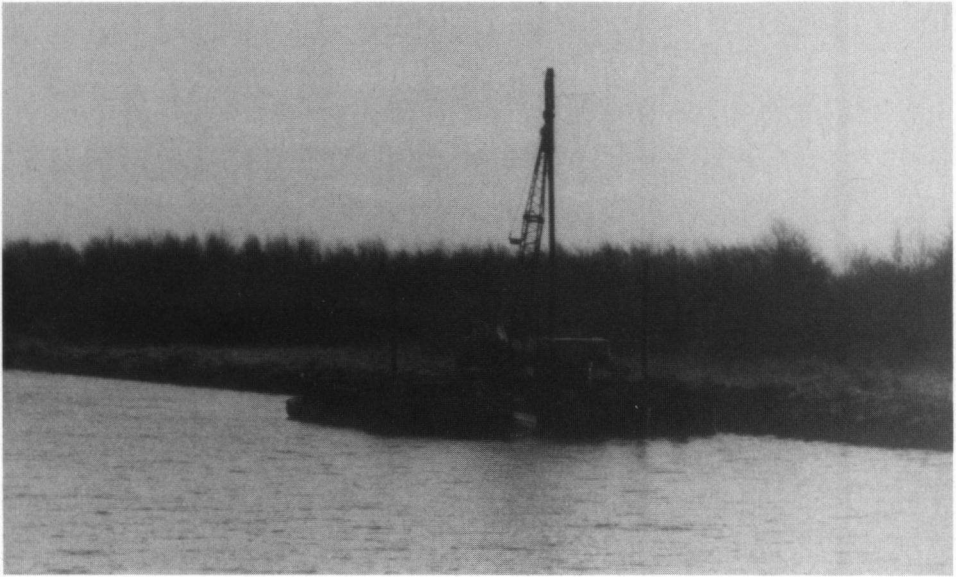
Verspreidingsgebied tussen 1945 en 1965

Dit areaal werd 'dank zij' het premiestelsel en enkele sneeuw- en ijsrijke winters —die het speuren vergemakkelijkten en veel Otters van hun voedselbron ontdeden— danig ingeperkt. Volgens Brouwer kon rond 1940 de Otter in Groningen en Drenthe niet meer met zekerheid worden vastgesteld (hoewel ze er vermoedelijk wél, doch in gering aantal, geweest zullen zijn).

Ontginningen en waterregulatie betekenen een aanslag op de otterstand door het verdwijnen van dekking, een essentiële factor binnen een otterhabitat (Jenkins 1980 b). Bovendien heeft waterregulatie gevolgen voor het voedselaanbod: een eenvormige loop met badkuipprofiel, zonder oeverbegroeiing en met periodiek lage waterstanden bevat veel minder vis (Mann 1966).

Watervervuiling heeft ernstige gevolgen voor de zuurstofhuishouding van het water. Lage zuurstofgehalten hebben tot gevolg, dat er vissterfte optreedt. Het zuurstofgehalte kan laag zijn door voornamelijk twee oorzaken, namelijk de bacteriologische afbraak van or-

ganische vervuiling en door sterke algengroei, resulterend in een nachtelijk zuurstoftekort.

Beide processen zijn het hevigst in wateren met hoge fosfaatgehalten. Dit komt enerzijds doordat een hoge organische vervuiling een hoog fosfaatgehalte impliceert en anderzijds doordat hoge fosfaatpieken vergezeld gaan van hoge stikstofpieken. Fosfaat is bij een gehalte van circa 0,3 mg./l. al geen beperkende factor meer voor de algengroei, een gehalte, dat in vrijwel alle wateren wordt overschreden. Dat bij hogere fosfaatgehalten toch nog meer algengroei optreedt, is te verklaren uit de gepaard gaande hoge stikstofgehalten. In veel gevallen is na fosfaat, stikstof namelijk de beperkende factor voor algengroei.

In deze periode waren er de ontginningen van enkele petgatencomplexen in het Westerkwartier, bijvoorbeeld rond het Dwarsdiep (Tolberter Petten) en ten oosten van de Lauwers rond Grootegast. Ruilverkavelingen met daarmee gepaard gaande waterregulatie waren er rond het Schildmeer (wat het verdwijnen van de daar aanwezige kleigaten inhield) en in Fivelingo rond de maren aldaar; tevens in Hunsingo rond Pieterburen en rond Warffum; in de veenkoloniën rond Pekela; in Westerwolde rond Bellingwolde. Hier werden ook de Mussel Aa en de Ruiten Aa gekanaliseerd. Ditzelfde geldt voor de beken, die van het Drents Plateau aflopen, de Hunze,

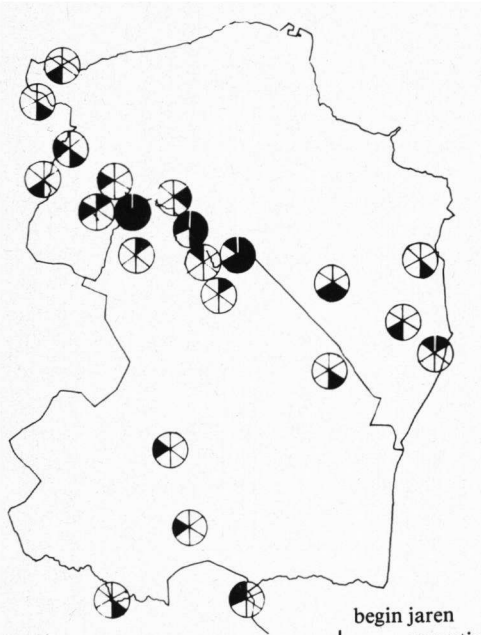
*Foto's boven en rechtsonder:
Zo ook het afpalen van oevers.
(Naar dia's van Roel Faber).*

de Drentse Aa (gedeeltelijk), het Eelderdiep, het Peizerdiep en de Tjonger (aan de Friese zijde van het wijkencomplex rond Veenhuizen).

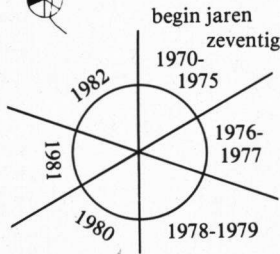
Intense halfjaarlijkse vervuiling, afkomstig van de aardappelmeelindustrie trad op in de Pekel Aa in de Veenkoloniën, in het Mussel-Aa kanaal en Ruiten-Aa kanaal in Westerwolde, en de in verbinding staande Westervoldse Aa bij Nieuw Statenzijl.

Hoge fosfaatconcentraties traden ook op in Hunsingo en Fivelingo, vermoedelijk veroorzaakt door opstijgingen van fosfaatrijk kwelwater, maar ook door de vele ongezuiverde lozingen bij woonkernen. Dit laatste speelde tevens in het Westerkwartier en Eemskanaalboezem (grensgebied Zuidoost-Groningen en Noordoost-Drenthe).

Al met al werden vrijwel alle wateren, waar eerder Otters voorkwamen, aangetast, op de Gronings-Drentse meren na. Daar huisde rond 1965 dan ook een goede populatie (door Van Wijngaarden & Van de Peppel op circa 30 individuen geschat), die via de Matsloot, het Eelderdiep, de Drentse Aa en de tussenliggende petgaten onderling verbonden was. De verbinding met Friesland via Veenhuizen bleef gehandhaafd. Elders in de provincie

Verspreiding van de Otters, 1970-1982.

Groningen werden wel incidentele waarnemingen gedaan, wat mogelijk te maken heeft

met de redelijke opbloei van de populaties aan weerszijden.

Daarnaast wordt de Lauwers nog genoemd als trekroute. Voor het zuidelijk deel wordt slechts de Reest nog aangegeven als door Otters bewoond gebied, en de Vecht als trekroute. Dat er overigens voor deze streek nauwelijks otterwaarnemingen uit deze periode bekend zijn, heeft ongetwijfeld te maken met het feit, dat de populaties aan weerszijden veel zwakker waren dan zo'n 50 km noordwaarts. De populatie in de Kop van Overijssel herstelde zich slechts zeer langzaam en in Nedersachsen begon de afname van het zuiden uit.

Verspreiding tussen 1970 en 1980

De verspreiding vertoont overeenkomsten met die uit de periode 1945-1965. Ook nu zien wij een concentratie rond de Gronings-Drentse meren en in het zuidelijk grensgebied van Drenthe en Overijssel. Daarnaast zijn uit beide perioden waarnemingen bekend uit Westerwolde, het stroomgebied van het Lauwers en langs de kanalen in Zuid-Drenthe. De verschillen zijn echter tekenend. Er zijn geen waarnemingen meer bekend uit de streek rond het Schildmeer, dat geïsoleerd is door de ligging temidden van wateren met hoge fosfaatgehalten; de migratie-route via Veenhuizen is weggefallen, hetgeen te wijten

is aan de lage zuurstofgehalten aldaar, veroorzaakt door hoge fosfaat- en ammoniumstikstofgehalten, en de aanwezigheid van bodemslib, alsmede een geringe waterdiepte. Maar er is ook een afname van de dichtheid rond de Gronings-Drentse meren.

De huidige populatie omvat slechts circa één derde deel van het in 1965 geschatte aantal. Deze afname openbaarde zich door een inkrimping van het bewoonde gebied rond de meren. Enkele, eerder nog gebruikte, petgatencomplexen en bosjes langs beken worden gemeten; deze petgaten en bosjes werden vroeger waarschijnlijk vooral als werpplaats benut. Het lijkt er op, dat de noodzaak om niet aan het meer, maar elders de jongen te werpen, niet meer aanwezig is, daar een meer efficiënt gebruik van het meer door opeenvolgende families met opgroeiende jongen tot het verleden behoort, of sterker nog, er nog nauwelijks jongen worden geboren. Het verdwijnen van Otters uit deze omliggende gebieden valt in het begin van de jaren zeventig. Ook in Westerwolde verdwijnen de hier in de jaren zestig langs de kanalen levende Otters in het begin van de jaren zeventig als 'standwild'. Uit het midden van dit decennium zijn zeer weinig waarnemingen bekend. Als oorzaak voor deze afname geldt opnieuw watervervuiling, maar ook waterrecreatie en

watervergiftiging. Het Zuidlaardermeer ontving in de jaren zeventig via de kanalen rioolwater van de stad Groningen, die 50% ongezuiverd loosde op het Eemskanaal. In 1979 werd de rioolwaterzuiveringsinstallatie Garmerwolde in gebruik genomen, hetgeen deze invloed sterk verminderde, hoewel nog steeds een sterke algengroei optreedt.

Van het Paterswoldsemeer zelf zijn de laatste jaren geen waarnemingen meer bekend. De Otters trokken zich terug op plasjes rond het eigenlijke meer. Dit meer wordt omringd door vacatiehuisjes en werd onlangs vergroot ten behoeve van de watersport (Hoornse Meer, geopend mei 1982).

Van langlevende dieren als de Otter is bekend, dat onregelmatige storingen (zoals deze, bijvoorbeeld vooral in het weekeinde optredend) een toestand kan veroorzaken ('stress'), die een geringere groei en gereduceerde produktiesnelheid tot gevolg heeft (Meyer 1974, Nievergelt 1977, Nolet 1982). Ook op vooral het Leekstermeer nam de recreatiedruk toe.

De aantalsafname kunnen wij in een algemener verband bezien aan de hand van een door Van Wijngaarden & Van de Peppel samengestelde tabel omtrent het aantal verkeersslachtoffers in de periode 1945-1965. Deze vertoont een groeicurve tot 1962, overeenkomstig het toenemend aantal Otters in

Foto's links onder en rechts boven:
 Otters kunnen niet zonder oeverbegroei-
 ing. In Nederland ontbreekt deze vrijwel
 overal.
 De laatste rullverkaveling is al lang gele-
 den doorgevoerd.
 Naar dia's van Roel Faber.

Nederland na de bescherming door de Jachtwet in 1942. Uit 1979-1982 zijn in Nederland echter nauwelijks verkeersslachtoffers bekend.

Het geconcludeerde tijdstip van plotselinge achteruitgang van de Otter vertoont gelijkennis met die van de Grote Stern (1962-1965, sterke achteruitgang als gevolg van de door de Rijn aangevoerde PCB's) en de Buizerd (jaren zestig, een zogenaamde 'dieldrin-vogel'). Voor Zweden en Engeland zijn er sterke aanwijzingen, dat deze resistente organische chloorverbindingen respectievelijk een

belangrijke oorzaak zijn van de achteruitgang van de Otter aldaar (Sandegren et al. circa 1980, Chanin et al. 1978).

De verspreide waarnemingen in Westerwolde, langs de Lauwers en in zuidelijk Drenthe stammen alle uit de periode na 1978.

Dit is mogelijk een gevolg van een lichte verbetering van de 'conventionele' waterkwaliteit (met name bijvoorbeeld het Zuidlaardermeer, de Pekel Aa), maar hopelijk tevens analoog aan het (gedeeltelijke) herstel van de Grote Stern en de Buizerd.

■ Bart Nolet, Secretaris van de afdeling Noord-Nederland van de Vereniging Das & Boom, Korreweg 31 9714 AB Groningen, 050-713478.

LITTERATUUR:

- Brouwer, G.A. (1940): De uitroeiing van den visotter (*Lutra lutra* L.) in Nederland aanstaande. De Levende Natuur 45 : 18-25, 50-57, 84-91, 115-123.
- Chanin, R.P.F. & D.J. Jefferies, (1978): The decline of the otter, *Lutra lutra* L., in Britain: an analysis of hunting records and discussion of causes. Biological journal of the Linnean Society. 10 : 305-328, London.
- Jenkins, D. (1980): Ecology of otters in northern Scotland I. Otter breeding and dispersion in Mid-Deeside, Aberdeenshire. Journal of Animal Ecology 49 : 713-735.
- Jenkins, D. & G.O. Burrows (1980): Ecology of otters in northern Scotland III. The use of faeces as indications of otter (*Lutra lutra*) density and distribution. Journal of Animal Ecology 49 : 755-774.

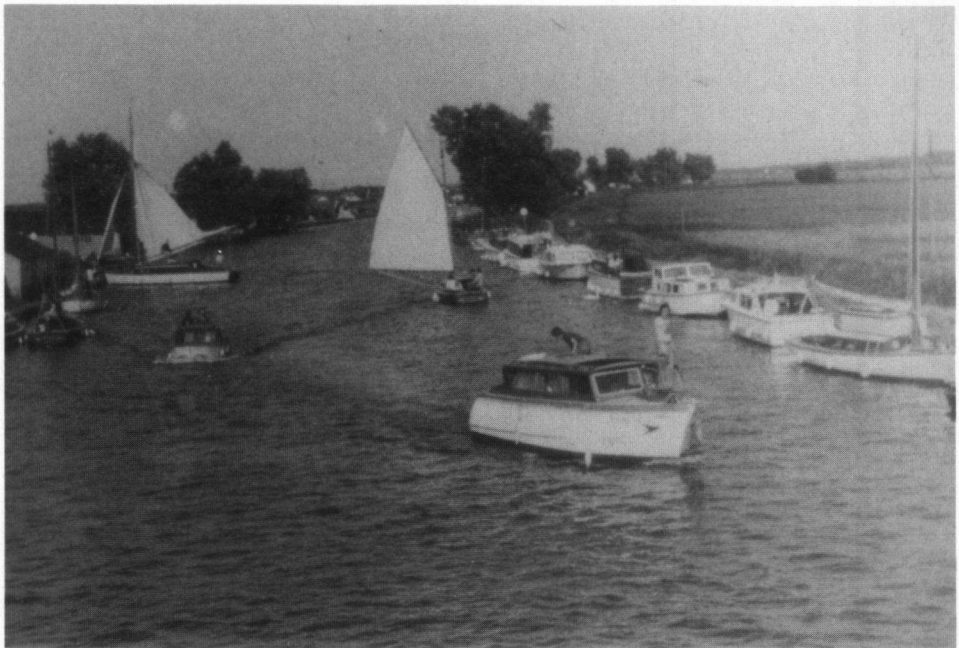

Foto boven:

Een jonge Otter, de laatste decennia een zeldzaamheid, mogelijk door de invloed van resistente organische chloorverbindingen.

Foto onder:

Het leefgebied van de Otter wordt steeds beperkter door de uitbreiding van de waterrecreatie.
Naar dia's van WWF/IUCN.

- Mann, H. (1966):** Das Vorkommen von Fischen in Abhängigkeit von der Gestaltung des Flussbettes. Der Fischwirt 16 : 236. Hamburg.
- Meyer-Waarden, P.F. (1965):** Die Aalwirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland. Archiv für Fischereiwissenschaft 16. Beiheft 1-4 : 1-567 Berlin.
- Nievergelt, B. (1982):** Steinböcke- scheu oder vertraut? Nationalpark 15 : 11-15. Grafenau.
- Nolet, B.A. (in voorbereiding):** Territoriality of Badgers (*Meles meles* L.) in Chilterns. Rapport Vereniging Das en Boom.
- Provinciale Waterstaat:** De waterkwaliteit in Groningen. Rapport Afdeling waterkwaliteit no. 15029, resp. 15033.
- Reuther, C. (1980):** Der Fischotter, *Lutra lutra* L., in Niedersachsen. Naturschutz und Landschaftspflege in Niedersachsen, Heft 11. Hannover.
- Reuther, C. (1980):** Entwicklung und derzeitige situation des Fischotterbestandes in Niedersachsen (Bundesrepublik Deutschland) p. 153-173 in *).
- **Reuther, C. & A. Festetics, (eds.; 1980):** Der Fischotter in Europa; Verbreitung, Bedrohung, Erhaltung. Oderhaus-Göttingen.
- Veen, J. (1975):** Het voorkomen en enige gedragsverschijnselen van de visotter, *Lutra lutra* (Linnaeus, 1758), in Noord-Nederland. Lutra 17 (1-3) : 21-37.
- Wansink, D. (1982):** De verspreiding van de otter, *Lutra lutra* L., in Groningen en Noord-Drenthe. Een tussentijds verslag. 12 pp. Rapport Vereniging Das en Boom.
- Wijngaarden, A. van & J. van de Peppel (1963):** Rapport over de verspreiding van de otter, *Lutra lutra* (L.), in Nederland. Gestencild RIVON-Rapport.
- Wijngaarden, A. van & J. van de Peppel (1970):** De otter, *Lutra lutra* (L.), in Nederland. Lutra 12 (1-2) : 1-70.
- Zuiveringsschap Drenthe (1980):** Kwaliteit oppervlaktewater Drenthe 1980. Rapport technische dienst.
-